

Projektansökan

Forte dnr 2014-0395

Erika Sigvardsdotter

Projektledare:

Peter Öberg
Högskolan i Gävle, Akademin för hälsa och arbetsliv,
Socialt arbete och psykologi
GÄVLE

Projektets hemvist:

Högskolan i Gävle, Akademin för hälsa och arbetsliv,
Socialt arbete och psykologi
GÄVLE

Relationen mellan vuxna barn och äldre föräldrar i styvfamiljer

Åldrande styvfamiljer är närmast osynliga både i familjeforskning och socialgerontologisk forskning. Ändå tillhör många av dagens äldre de generationer som upplevde skilsmässorevolutionen på 1970-talet och började experimentera med nya familjeformer. Många av dagens äldre har styvbarn som de har regelbunden kontakt med. Vad innebär styvrelationer för sammanhållningen mellan generationerna i åldrande familjer? Ny internationell forskning har visat på sämre sammanhållning i styvrelationer än biologiska relationer mellan vuxna barn och äldre föräldrar, benämnt step-gap. Det föreslagna projektet kommer att undersöka relationen mellan vuxna barn och äldre föräldrar i den åldrande styvfamiljen. Vi kommer att genomföra kvalitativa intervjuer med 20 vuxna barn och 20 äldre föräldrar (70+) som levt/lever i en styvfamilj och som har både biologiska och icke-biologiska föräldrar/barn i livet. Arbetet kommer att vägledas av teorin om intergenerationell solidaritet/sammanhållning. Projektet anknyter direkt till FORTEs ansvarsområde. Traditionellt har informellt stöd setts som en pliktrelation mellan generationerna, men i styvfamiljer är relationen mindre förutsägbar. Hur ser sammanhållningen ut? Vem ställer upp med stöd i åldrande styvfamiljer? Eftersom erfarenhet av omstrukturerade familjer kommer att bli allt vanligare i framtida kohorter är den åldrande styvfamiljen en strategisk plats för att undersöka hur relationerna mellan generationerna kommer att se ut i framtiden, och hur detta påverkar utbytet av stöd och hjälp mellan generationerna.

Relationen mellan vuxna barn och äldre föräldrar i styvfamiljer

Peter Öberg, Torbjörn Bildtgård & Marianne Winqvist

Frågan om relationen mellan styvbarn och styvföräldrar är minst lika gammal som sagan om Askungen, även om det vetenskapliga intresset är av nyare datum (för begreppet "styvbarn", se nedan). Familjeforskningen har sedan 1970-talet varit intresserad av relationerna mellan föräldrar och barn i styvfamiljer men har inte fokuserat styvrelationer mellan *äldre* föräldrar och *vuxna* barn. Socialgerontologin har länge varit intresserad av intergenerationella relationer och hur stöd- och hjälpformer ser ut mellan vuxna barn och äldre föräldrar. Däremot har man inte förrän helt nyligen i internationell (och inte alls i svensk) forskning, studerat åldrande styvfamiljer. Konsekvensen är att åldrande styvfamiljer är osynliga både inom familjeforskning och socialgerontologi – speciellt i Sverige.

Kanske beror osynligheten på antagandet att äldre fortfarande lever i traditionella kärnfamiljer. Men många av dagens äldre tillhör en generation som började experimentera med nya familjeformer. I Sverige ökade skilsmässotalen under 1960- och 70-talet, speciellt efter ändringen av skilsmässolagen 1974 som gjorde det mer accepterat att skilja sig. Samtidigt blev det vanligare att bilda nya familjer (SCB 2013), ofta "blandfamiljer" där barn respektive föräldrar både har biologiska och styvrelationer. Av alla barn som föddes år 1970, som hade syskon, var det en fjärdedel som hade halvsyskon. I början av 2000-talet hade andelen ökat till en tredjedel (SCB 2013). Många av dagens äldre har således haft styvbarn och många vuxna barn växt upp med en styvförälder och andelen kommer att öka de närmaste decennierna. Sett över ett långt liv ökar sannolikheten att föräldrarna hunnit separera och träffa nya partners, även efter att barnen flyttat hemifrån, vilket innebär att sannolikheten för att ha styvbarn ökar under livsloppet (Bildtgård & Öberg 2014). En enkätstudie vi genomfört (om intima parrelationer på äldre dar) visar att 20% av 60–90-åriga svenskar har styvbarn som de har "regelbunden" kontakt med (opubl. data). Andelen ökar sannolikt om man även inkluderar de som har styvbarn de inte har regelbunden kontakt med.

En central utgångspunkt för det här projektet är att erfarenheter av familjeombildningar kommer att bli vanligare för nya framtida kohorter av äldre. Den åldrande styvfamiljen är därför en strategisk plats för att beforska hur intergenerationella relationer kommer att se ut i framtiden, och hur detta påverkar utbytet av stöd och hjälp.

Not: "Styv"-begreppet används sällan i vardagligt språk, varken på svenska eller engelska (Cherlin och Furstenberg 1994). I vardagsspråk anses begreppet gammaldags och associeras med att en ny förälder träder in efter en biologisk förälders död (Larsson Sjöberg 2000). Alternativa begrepp har föreslagits. I Sverige t.ex. "länkfamiljen" (op cit), "nätverksfamiljen" (Bäck-Wiklund & Johansson 2003), eller det bredare "ombildade familjer" (Liljeström och Kollind 1990). Inget av dessa har dock blivit allmänt etablerat. Vi väljer styvbegreppet som har fördelen att vara etablerat i internationell forskning och fungerar som prefix för både familj och roller (*styvfamilj, styvbarn, styvföräldrar*). Styvfamilj definieras Visher och Visher (1982) som "en familj där det finns barn från tidigare förhållanden och där således minst en av föräldrarna är styvförälder" (s. 9).

Syfte och mål

I det föreslagna projektet kommer vi studera relationen mellan vuxna barn och äldre föräldrar i den senmoderna åldrande styvfamiljen. För att kunna identifiera det typiska för styvrelationen fokuserar vi vuxna barn och äldre föräldrar i ombildade familjer med både styv- och biologiska relationer (se urval och metod).

Frågeställningar

1. Vilka konstruktioner av åldrande styvfamiljer går att identifiera?
2. Hur beskrivs innebörden av anhörighetskapet till äldre föräldrar respektive vuxna barn?
3. Hur beskrivs relationen mellan barn och föräldrar med avseende på emotionell närhet, typ av kontakt och kontaktfrekvens, konsensus i värderingar, utbyte av hjälp och stöd, möjlighetsstrukturer för interaktion (geografisk närhet och hälsa)?
4. Vilken betydelse tillskriver man familjen och förpliktelser mellan generationerna?
5. Hur har relationerna förändrats under familjehistorien och hur tror man de kommer förändras i framtiden?
6. Hur skiljer sig ovanstående beroende på om anhörighetskapet är socialt (styvrelation) eller biologiskt?
7. Hur skiljer sig ovanstående utifrån vuxna barns respektive äldre föräldrars perspektiv?
8. Hur skiljer sig ovanstående beroende på parternas kön?

Områdesöversikt

Förändringar i familjestrukturen efter skilsmässorevolutionen

I stora delar av västvärlden har det skett en radikal förändring av familjestrukturen som inleddes med växande skilsmässotal på 1960 och 70-talet (se t.ex. Bengtson 2001, SCB 2013). Hackstaff (1999) beskriver förändringen som en övergång från en äktenskaps- till en skilsmässokultur, där skilsmässor ersatt dödsfall som orsak till äktenskapets upplösning, och där separationer och även nya relationer och familjebildningar normaliserats.

Omstruktureringen av familjen har aktualiserat nya forskningsfrågor: Familjerelationernas omförhandling efter en separation (Ahlberg 2008; Larsson Sjöberg 2000); ej sammanboende biologiska fäders syn på sitt föräldraskap (Bronte-Tinkew & Horowitz 2010); styvrelationens betydelse för barns välbefinnande (Anastasia & Hamilton 2006; Aquilino 2005) och ungdomars riskbeteende (Kirby 2006; Sun & Li 2011). För fler teman se litteraturoversikt av Coleman et al. (2000). En central forskningsfråga har varit vad en familj är (Stewart 2005, Trost 1990). Medan biologiska och legala relationer är tydligt avgränsade har styvrelationer mer oklara gränser som ska förhandlas och skapas. Är en samboende partner till ens biologiska förälder en familjemedlem? Är en före detta styvförälder en familjemedlem? Vilken betydelse har det *när* i barnets liv styvföräldern inträder?

Forskningen om styvfamiljer har mest – och för svensk del enbart – fokuserat på familjer i tidigt skede av livsloppet. Social förändring influerar inledningsvis ofta individer i ett tidigt skede av livsloppet men får, som van der Pas et al. (2013) konstaterar, konsekvenser även för senare delen när kohorter åldras. Följdaktligen har man under de senaste åren kunnat se ett nymornat intresse för åldrande styvfamiljer. *Stepfamilies in later life* var ett temanummer i *Journal of Marriage and Family* 2013; *Remarriage and stepfamily in later life* var titeln på ett symposium på Gerontological Society of America's konferens 2013, och *Changes in family structure and care of older persons* plenarpresentation på International Association of Gerontology and Geriatrics' kongress 2013.

Det är olika frågor som aktualiseras beroende på i vilket skede i livsloppet familjen befinner sig. När det gäller *åldrande* styvfamiljer (Ganong & Coleman 2006a, van der Pas et al. 2013) handlar det om en relation där föräldrar och vuxna barn oftast separeras av olika hushåll. För det andra en relation där styvföräldern ev. inträtt efter barnet flyttat hemifrån och aldrig delat hushåll med barnet. För det tredje en relation där styvföräldrarna riskerar att bli beroende av sina styvbarn för hjälp och stöd, istället för omvänt som under tidigare faser av livsloppet. För det fjärde ökar sannolikheten att ha lämnat eller bildat nya relationer över livsloppet vilket över tid kan leda till komplexa familjerelationer (se t.ex. Brown & Lin 2012).

Socialt anhörighet som förhandlad relation

Nutida familjesociologisk teoribildning beskriver en historisk förändring av familjen från en etablerad social institution med givna roller och förväntningar på familjemedlemmarna, till en öppen institution där både yttre form och inre relationer kontinuerligt förhandlas (Giddens 1992, Hackstaff 1999, Cherlin 2004). Styvfamiljen är typexempel på en senmodern familj där allt förhandlas – relationen mellan styvbarn och styvförälder; relationen mellan föräldrarna; rollen för den biologiske föräldern utanför hushållet etc. (Beck & Beck-Gernsheim 2002).

Schmeeckles et al. (2006) visar att anhörighet i åldrande styvfamiljer idag är en förhandlingsfråga och att anhörighet är frivilligt och flexibelt. I deras studie av vuxna barns syn på sina styvföräldrar ansåg en tredjedel att styvföräldern "helt" var en *familjemedlem* – medan en femtedel "inte alls" såg styvföräldern som en familjemedlem. När det gäller vem man såg som *förälder* var barnen mer restriktiva: hälften såg "inte alls" styvföräldern som en förälder.

Styvrelationer kännetecknas av en strukturell ambivalens där anhörigheten innebär är oklart (Ganong & Coleman 2006b). Cherlin (1978) har beskrivit styvfamiljen som en "ofullständig institution" (*incomplete institution*) och avsåg att roller och rollförväntningar mellan parterna i styvfamiljerna är oklara och måste förhandlas. I biologiska relationer är rollerna "tillskrivna", i styvrelationer "förvärvade" och kräver investering – det Cherlin och Furstenberg (1994) kallar "kin-work". Häri ligger också en risk för konflikter. En tredjedel av omgifna äldre styvföräldrar i Sherman et al.'s (2013) studie rapporterade konflikter med styvbarn och att de fick negativt utbyte av dem. De Jong Gierveld och Merz (2013) fann att äldre föräldrar som träffat ny partner ofta upplevde att de vuxna barnen inte accepterade den nya styvföräldern, och valde därför särboende med partnern för att undvika konflikter.

I en annan longitudinell studie finner dock Suanet et al. (2013) en normativ förändring mot större social acceptans av styvfamiljer. Andelen äldre styvföräldrar (54–91 år) som inkluderade sina styvbarn i sitt personliga nätverk ökade från 63% år 1992 till 85% år 2009. Studien visar (se även Schmeekle et al. 2006) att gränserna mellan biologiskt och socialt anhörighet blivit mindre tydliga och antyder att utbytet av stöd mellan generationerna över tid därmed kan tänkas öka i styvrelationer.

Solidaritet mellan generationerna i åldrande styvfamiljer

Intergenerationella relationer hör till de mest varaktiga banden mellan människor och är en viktig kanal för utbyte av resurser och stöd över livsloppet (Shuey & Hardy 2003). Tid och pengar överförs uppåt och nedåt längs generationslinjen – i livsloppsperspektiv mest från äldre till yngre (Silverstein & Attias-Donfut 2010). Begreppet "seriell reciprocitet" (Winqvist 1999), som bygger på livsloppsprincipen (Elder 1991) och utbyteteori, utgår från att barn återgäldar hjälp de tidigare fått av föräldrar genom att hjälpa dem senare i livet. Men många styvbarn, som inte tagit del av sådant livslångt utbyte med sina styvföräldrar, kan tänkas känna mindre ansvar och plikt att hjälpa dessa än biologiska barn (Ganong & Coleman 2010, van der Pas et al. 2013).

För att beteckna skillnader mellan biologiska och styvrelationer (ofta till de senares nackdel), används begreppet *stepgap*, som först definierades av DeLongis och Preece (2002) som: "a way of referring to differences between stepchildren and children-from-birth in terms of parent-child relationship quality" (s. 118). Viss tidigare forskning visar på ett sådant *stepgap* mellan generationerna efter bildandet av nya styvfamiljer. Barn rapporterar större upplevda familjeförpliktelser gentemot biologiska föräldrar än styvföräldrar (Rossi & Rossi 1990). Föräldrar med endast styvbarn har sämre välfärd än föräldrar med endast biologiska barn (Pezzin et al. 2013) och föräldrar i blandfamiljer har sämre emotionella relationer med vuxna styvbarn än biologiska barn – men skillnaden minskar ju

längre styvrelationen varat (Arranz Becker et al. 2013, Kalmijn 2013). Familjehistorien är alltså viktig: relationens längd, om man delat hushåll, barnets ålder vid familjebildning etc. Forskningen väcker frågan hur äldres stödstruktur kan förändras framöver när fyrtiotalistgenerationen och deras efterföljare, som upplevt stora omstruktureringar av familjen, blir gamla och i behov av stöd.

Mycket forskning har också visat att äldre mödrar, som i regel haft ett större omsorgsansvar för barnen under deras uppväxt än fäder, ofta har en bättre relation till barnen när de blir äldre (och får/ger mer hjälp) (se t.ex. Arber 2004, Daatland 2007, Kalmijn 2007, Lee et al. 2010). Samma skillnad återfinns idag i det att vuxna kvinnor tar ett något större ansvar än män för att ge omsorg till äldre föräldrar (Socialstyrelsen 2012). Frågan är om samma könsskillnad även gäller styvrelationer, och om man därmed kan tala om ett "gendered stepgap"?

Sammantaget visar forskning på mindre intergenerationell sammanhållning i styv- än biologiska relationer (*stepgap*) och genererar hypotesen om sämre förutsättningar för utbyte av stöd i framtiden när åldrande styvfamiljer blir vanligare. Å andra sidan visar forskning på en normativ förändring över tid med större social acceptans av styvrelationer och mindre tydliga gränser mellan biologiskt och socialt anhörighet, vilket genererar mothypotesen att förutsättningen för stöd inte kommer försämrats när åldrande styvfamiljer blir vanligare. Hur det förhåller sig i Sverige vet vi dock inte. Samtliga studier om relationen mellan generationerna i åldrande styvfamiljer är genomförda i andra länder, framför allt USA, men även Holland och Tyskland. Ett antagande är att i Sverige, med lång historia och hög frekvens av både skilsmässa, omgifte och icke-traditionella samlevnadsformer, samt långt driven statsburen individualism, har sociala anhörighetrelationer normaliserats. Skillnaden mellan sociala och biologiska anhörighetrelationer skulle då kunna vara mindre i Sverige än i många andra länder. Dock saknas svenska studier om detta.

Teoretiska utgångspunkter

En första teoretisk utgångspunkt är livsloppsperspektivet (Kohli 1986, Hagestad 1990, Giele & Elder 1998, Öberg 2013) som innebär att livsloppet studeras som en social institution som förändras i och med samhällets modernisering. Livsloppsperspektivet lyfter fram komplexiteten i hur social förändring påverkar människors liv under olika tidsperioder (Hareven 1996). När samhället förändras kommer medlemmar i olika kohorter att åldras på olika sätt (Riley 1998). Ett antagande utifrån den första teoretiska utgångspunkten är att *relationen mellan äldre (styv)föräldrar och deras vuxna (styv)barn måste analyseras mot bakgrund av de livsloppserfarenheter som delas av individer i samma kohort (t.ex. historiska förändringar av normer kring familjeformer, anhörighet etc.) och den enskilda individens livsloppserfarenheter av styvfamiljer.* (Frågeställning 5)

En andra teoretisk utgångspunkt, som tydliggör dessa kohortspecifika erfarenheter, är familjeteori som ofta beskriver en nutidshistorisk utveckling från en tid då familjereaktioner var styrda av externa konventioner, till en tid då de i högre grad är en konsekvens av en förhandling mellan parterna, mellan föräldrarna och mellan föräldrar och barn. Hackstaff (1999) beskriver till exempel en utveckling från en äktenskapskultur där äktenskapet sågs som som självklart och livslångt, till en skilsmässokultur där äktenskap är ett relationsalternativ bland andra och skilsmässa alltid en utväg, Cherlin (2004) talar om äktenskapets avinstitutionalisering, och Giddens (1992) om en rörelse från äktenskap baserade på externa konventioner till förhandlingsbaserade rena relationer som bygger på den tillfredsställelse de ger de inblandade parterna.

Beck och Beck-Gernsheim (2002) knyter den här utvecklingen till individualiseringen av samhället. Framväxandet av en välfärdsstat som ger medborgare tillgång till rättigheter på individuell basis har frigjort individer från deras beroende av traditionella gemenskaper som familjen. Kvinnors traditionella beroende av familjen har ytterligare minskat genom deras ökande deltagande i yrkeslivet vilket bidragit till ett ökat ekonomiskt oberoende. Familjen har därmed gått från att utgöra

en behovsgemenskap baserad på arbetsdelning mellan könen till att bli en mötespunkt för olika relativt autonoma livsprojekt (karriärer, fritidsintressen, engagemang). För att kunna rymma dessa har familjen tvingats bli en flexiblare institution, samtidigt som de relativt autonoma partnerna alltid kan välja att avsluta förhållandet. I eventuella nya familjer måste förhållandet till tidigare och nya partner och barn förhandlas varpå en mängd nya familjeformer skapas. Ett antagande utifrån den andra teoretiska utgångspunkten är att *styvrelationer är typexempel på förhandlade snarare än konventionsbaserade relationer mellan generationerna och skiljer sig i den meningen från biologiska relationer*. Ett motstridigt antagande är att *även biologiska relationer i högre grad blivit förhandlingsbaserade och att skillnaden mellan dessa och styvrelationer därmed minskat och kommer minska*. (Frågeställning 1, 2 och 6)

Ett genusperspektiv är relevant för projektet. Familjen i det industriella samhället byggde på arbetsdelning mellan könen, där kvinnorna tog ett större ansvar för barnens uppfostran och därmed utvecklade en närmare relation till barnen. Ännu idag är kvinnors del i hemarbetet i regel större än mäns. Ett vanligt antagande baserat på detta som fått empiriskt stöd i många studier, är att äldre kvinnor har en närmare relation till sina barn än äldre män (se ovan). Frågan är *om detta även gäller relationen till vuxna styvbarn?* (Frågeställning 6 och 8)

En tredje teoretisk utgångspunkt är teorin om intergenerationell solidaritet, som utgör analytiskt ramverk för studien (se nedan). Empiriska studier baserade på teorin har funnit att den äldre generationen tenderar beskriva en högre grad av samhörighet med den yngre än vice versa. Det har givit upphov till hypotesen om "intergenerationella insatser" (*intergenerational stakes*): att äldre generationer har investerat mer i relationen och därför tenderar att fokusera mer på sammanhållningen i den familj de skapat medan vuxna barn mer värnar sin autonomi och det liv de skapar för sig själva (Bengtson 2001). Frågan är *om generationsskillnaden i upplevd samhörighet även gäller i styvrelationer?* (Frågeställning 6 och 7)

Analytiskt ramverk

Ett centralt analytiskt ramverk i studien är teorin om intergenerationell solidaritet (Bengtson & Roberts 1991). Teorin lyfter fram sex aspekter på sammanhållningen mellan generationerna (Bengtson 2001):

1. *Affektiv solidaritet*; uppfattning om relationerna till andra inom familjen, upplevd emotionell närhet
2. *Associativ solidaritet*; typen av kontakt samt kontaktfrekvens
3. *Konsensuell solidaritet*; överensstämmelse och likhet i åsikter och värderingar mellan generationerna
4. *Funktionell solidaritet*; givande och mottagande av hjälp och stöd (materiella tillgångar, praktisk hjälp/service, emotionellt stöd)
5. *Normativ solidaritet*; uppfattningar om familjeförpliktelser mellan generationerna
6. *Strukturell solidaritet*; möjlighetsstrukturer för interaktion (geografisk närhet, hälsa)

Teorin är den mest använda teorin om intergenerationella relationer (Katz & Lowenstein 2010, Silverstein & Attias-Donfut 2010) i både kvalitativ och kvantitativ forskning och utgör ett analytiskt ramverk för projektet: det tydliggör vad intergenerationell sammanhållning består av (Frågeställning 3 och 4) så att det kan studeras, och ligger till grund för intervjuguide och analys.

Urval, metod och analys

För att kunna identifiera och tydliggöra det typiska för styvrelationen fokuserar vi vuxna barn och äldre föräldrar i blandfamiljer med både styv- och biologiska relationer. Detta möjliggör jämförelser mellan de olika relationstyperna inom en och samma familj. Bland de olika sätt på vilka vi kan konstruera urvalet har vi valt bort fallstudier av hela familjer och studier av föräldra-barndyader

eftersom vi bedömer att det vore omöjligt att leva upp till det etiska konfidentialitetskravet i en fråga som riskerar att vara emotionellt laddad för de inblandade. I stället kommer urvalet inkludera två grupper: barn med *både* biologiska och styvföräldrar i livet och föräldrar med *både* biologiska och styvbarn i livet – där informanterna inte har någon inbördes familjerelation. Barn-föräldradyaden kommer alltså att belysas från den ena partens perspektiv, antingen det vuxna barnets eller den äldre förälderns. Vi kommer att genomföra individuella kvalitativa semistrukturerade intervjuer med 20 vuxna barn och 20 äldre föräldrar (70+ år) (10 män och 10 kvinnor i varje grupp) som lever i en styvfamilj (se tabell 1).

Tabell 1. *Matris för kvalitativ datainsamling.*

	Män	Kvinnor
Äldre (70+) föräldrar med både styv- och biologiska barn i livet	10	10
Vuxna barn med både styv- och biologiska föräldrar (70+) i livet	10	10

Informantrekryteringen bygger på självselektion och frivilligt deltagande. För att få tillgång till äldre föräldrainformanter kommer vi i första hand att använda oss av annonser i dagspress, i andra hand av pensionärstidningar, i tredje hand av etablerade kontakter inom pensionärsorganisationer och seminarieverksamhet för seniorer. För att rekrytera vuxna barn som inte är organiserade på något åldersspecifikt sätt kommer vi i första hand att använda oss av ”breda” kanaler som annonser i dagspress, i andra hand i fackföreningstidningar (för både arbetare och tjänstemän) som riktar sig till människor i yrkesaktiv ålder, i tredje hand av annonser på internetforum som handlar om familjefrågor (t.ex. familjeliv.se; alltforforaldrar.se). Informantrekrytering via annonser har använts i flera studier (Roos 1985, Tigerstedt 1992, Haavio-Mannila & Kontula 1995, Boström 2014 m.fl). Vi har även erfarenhet av framgångsrik informantrekrytering via annons i vårt förra Forte-finansierade projekt (Bildtgård & Öberg, in press) och i tidigare livshistoriestudier (Öberg 1997).

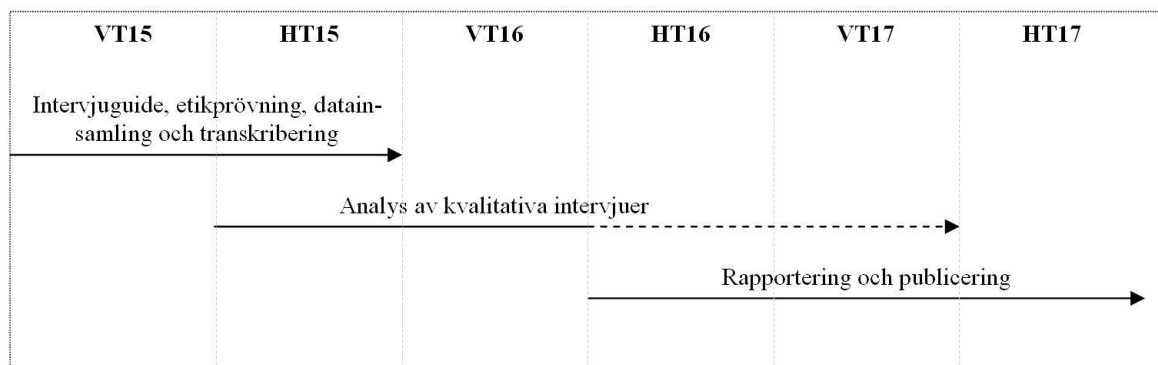
För att avgränsa materialet kommer intervjuerna att vara uppbyggda i två delar. I en inledande del kommer intervjupersonerna få beskriva den nuvarande sammansättningen av deras åldrande familj (med avseende på två generationer – vuxna barn och äldre föräldrar) samt kort få beskriva familjens historia. Syftet är att få en biografisk kontext för de relationer som intervjun fokuserar. I en andra del kommer intervjuerna att kretsa kring relationerna till *en* biologisk förälder/barn och *en* styvförälder/barn som intervjuaren väljer ut slumpmässigt. Samtidigt kommer intervjupersonerna ombedjas jämföra dessa med relationerna till andra (styv)föräldrar/barn. Syftet är att avgränsa materialet, samtidigt som alla väsentliga relationer integreras.

Analysen kommer att göras i enlighet med principer från analytisk induktion (Znaniecki 1969/1934, Denzin 1989, Öberg 1997, Faraday & Plummer 2005), en metod för att analysera och generera teori ifrån kvalitativa data, med syftet att utifrån enskilda fall göra mera generella utsagor. Analytisk induktion fokuserar på den dynamiska rörelsen mellan forskningsfrågor/hypoteser och det empiriska materialet. Tillvägagångssättet utgår från att inledande frågeställningar och eventuella hypoteser ställs mot ett empiriskt fall vilket ger upphov till tentativa förklaringar. Dessa nya förklaringar/hypoteser prövas och omformuleras mot ett succesivt utvidgat empiriskt material i en kontinuerlig process tills förklaringen inte motsägs av några enskilda fall och man når en teoretisk ”mättnad”. Under processen jämförs varje nytt fall systematiskt med tidigare fall för att identifiera likheter och skillnader.

Analysen kommer utgå både från projektets frågeställningar och från de nya induktiva frågor som genereras av intervjuerna. En grundläggande komparativ dimension i analysen är skillnaden mellan styv- och biologiska intergenerationella relationer. Ytterligare två komparativa dimensioner är skillnaden i vuxna barns och äldre föräldrars perspektiv på relationen, samt skillnaden mellan mäns och kvinnors perspektiv på relationen. Analysens syfte är att genom systematiska jämförelser av dessa dimensioner lyfta fram vad som kännetecknar intergenerationella relationer i åldrande styvfamiljer.

Tidsplan

Konstruktion av intervjuguide påbörjas vid projektstart VT15 (se figur 1). Efter etikprövningen inleds informantrekryteringen. Datainsamling och transkribering av intervjuerna kommer sedan att ske löpande under det första året. Analysen av intervjuerna påbörjas i takt med transkriberingen av intervjuerna. Analys sker med hjälp av programvaran Dedoose som vi har erfarenhet av från tidigare projekt. Arbetet med att avrapportera projektet beräknas inledas under HT16 och kommer i första hand att ske i internationella peer-reviewade socialgerontologiska och familjesociologiska tidskrifter samt genom presentationer vid de internationella konferenser som arrangeras av *Gerontological Society of America*, *International Association for Gerontology and Geriatrics*, *Nordisk Gerontologisk Förening* och *International Sociological Association*.



Figur 1. Tidsaxel för studiens genomförande.

Etiska överväganden

Forskningsprojektet kommer att följa *CODEX regler och riktlinjer för forskning*, och därmed även de riktlinjer som ges i: *Lagen om etikprövning i forskning som avser människor* (2003:406), *Personuppgiftslagen* (1998:204) och Vetenskapsrådets *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Deltagarna i projektet kommer att ges utförlig och tydlig information (informationskravet) om projektets syfte, om deras uppgift som deltagare i projektet, samt om att deras deltagande är frivilligt och när som helst kan avbrytas (samtyckeskravet). Frivilligheten garanteras i huvudsak av självrekryteringen av informanter. Deltagarna kommer också att informeras om att uppgifterna endast kommer att användas för forskningsändamål (nyttjandekravet), att alla identifierbara uppgifter kommer att förstöras och att deltagarna i offentliggörande/publicering kommer att anonymiseras och inte kunna identifieras av andra (konfidentialitetskravet). För att säkra konfidentialitetskravet kommer vi att välja informanter som inte har släktskap till varandra, såsom beskrivits ovan. *Projektet kommer att prövas av Regionala etikprövningsnämnden i Uppsala*.

Kostnadsplan, finansiering och projektets organisering

Medel söks för två forskare, 50% var under tre år. Projektets hemvist är Högskolan i Gävle (HiG). Lönekostnader för Peter Öberg (HiG) (projektledare), och Torbjörn Bildtgård, Stockholms universitet (SU), inkl. LKP (50,65% vid HiG och 53% vid SU) och OH (45,8% vid HiG och 43% vid SU) är 3 719 tkr. En tredje forskare, Marianne Winqvist, deltar på 5 %, avlönad av Regionförbundet Uppsala län. Det tillkommer 35 tkr för transkription och 120 tkr för konferens, intervjuer och litteratur, samt 40 tkr för etikprövning och annonser för informantrekrytering. Summa 3 914 tkr.

Projektets två avlönade forskare kommer att samarbeta kring och delta i projektets alla delar: planera arbetet, utforma intervjuguiden, rekrytera informanter, genomföra intervjuer, analysera materialet och författa artiklar. För transkribering av intervjuerna anlitas en erfaren person som undertecknar överenskommelse om konfidentialitet. Ytterligare en forskare, Marianne Winqvist, med områdesexpertis inom och informell omsorgsforskning och forskning om intergenerationell solidaritet kommer att delta i analysarbetet.

Projektet stöds genom att de tre forskarna ingår i den socialgerontologiska forskningsgruppen vid sociologiska institutionen på Uppsala universitet under ledning av professor Sandra Torres (<http://www.soc.uu.se/research/research-groups/Welfare/the-social-gerontology-group/?languageId=1>). I gruppen ingår både Gunhild Hammarström och Marianne Winqvist som var pionjärer i svensk forskning om solidariteten mellan generationerna på 1980-talet (se t.ex. Winqvist 1982, 1983; Hammarström 1986). Alla manus presenteras och diskuteras i gruppen före publicering. Forskarna har sedan tidigare kontakter med professor Merrill Silverstein vid Syracuse University, pionjär inom det valda forskningsområdet, och kommer, förutsatt att projektet får finansiering, att söka fördjupat samarbete med honom.

Projektets relevans

Projektet är relevant för flera av Fortes ansvarsområden: omsorg och sociala relationer, anhörigvårdens villkor, relationer mellan människor i familjen, äldre, äldreomsorgens förutsättningar och demografiska förändringar. Det föreslagna projektet är av såväl allmän socialgerontologisk som familjesociologisk relevans och av relevans för det sociala arbetet med äldre. Projektet kommer att bidra till att fylla betydande kunskapsluckor på ett område inom äldre- och familjeforskningen som, vilket visats ovan, trots dess empiriska omfattning är kraftigt underbeforskat.

Projektet tar sin utgångspunkt i den senmoderna omstruktureringen av familjen och den förändring av åldrandets landskap det ger upphov till. Skilsmässotalen har ökat sedan 1960-talet och som en konsekvens av ett långt liv har de äldre idag de mest komplexa relations- och familjekarriärerna (jfr. Brown & Lin 2012). Nästan hälften av alla frånskilda svenskar idag är i åldrarna 60+ och många av de frånskilda lever i (eller har levt i) ombildade familjer. Detta är en förändring som ifrågasätter föreställningen om att äldre lever i intakta livslånga äktenskap med enbart biologiska barn.

Förändringen ger upphov till en rad nya forskningsfrågor med klar policyrelevans: Hur påverkar den senmoderna omstruktureringen av familjen de äldres informella stöd? Den informella omsorgen beräknas, tidsmässigt, stå för en stor majoritet av hemmaboende äldres omsorg (Sundström och Johanssons 2004); speciellt viktigt är det sociala och emotionella stödet. Näst efter partner står barn för den största delen av hemmaboende äldres hjälpbehov, och andelen vuxna barn (45–64-år) som hade någon förälder kvar i livet ökade från 39 till 63% mellan åren 1976 och 2012 på grund av den ökade livslängden (SCB 1980, 2012). Äldre utan barn, speciellt om de saknar en partner, har genomgående mer behov av formella stödformer än andra äldre (Socialstyrelsen 2012). Dock vet vi litet om hur styvbarn bidrar till att fylla äldres hjälpbehov. Traditionellt har informellt stöd setts som en pliktrelation mellan generationerna, men i styvfamiljer blir relationerna mindre förutsägbara. Vem ställer upp med hjälp och stöd i åldrande styvfamiljer? Kunskaper om relationen mellan vuxna

styvbarn och deras äldre föräldrar, som det här planerade projektet syftar till, bidrar därmed på ett väsentligt sätt till att belysa hur äldres omsorgsresurser och stödformer kommer att se ut i framtiden.

Projektet bygger vidare på, och kompletterar, ett tidigare Forte-finansierat projekt om nya intima relationer på äldre dar (Dnr 2009-0720). Det projektet fokuserade relationen mellan *äldre partner* i nyetablerade förhållanden, medan det här projektet fokuserar relationen mellan *äldre och vuxna barn* i ombildade familjer. Tillsammans med det förra projektet förväntas det föreslagna projektet bidra till ny familjeerontologisk kunskap om äldres villkor i det senmoderna samhället.

Det planerade projektet är en första studie om ett tidigare helt utforskat fält i Sverige. I ett senare skede är förhoppningen att vi, utifrån resultaten i den kvalitativa studien, kan följa upp med en kvantitativ enkätstudie.

Referenser

- Ahlberg, J. (2008) *Efter kärnfamiljen: familjepraktiker efter skilsmässa*. Akademisk avhandling. Sociologiska institutionen, Örebro universitet
- Anastasia, S.V.Y. & Hamilton, H.A. (2006) Stepfather Involvement and Adolescent Well-Being: Do Mothers and Nonresidential Fathers Matter? *Journal of Family Issues* 27(9): 1191-1213
- Aquilino, W.S. (2005) Impact of Family Structure on Parental Attitudes Toward the Economic Support of Adult Children Over the Transition to Adulthood. *Journal of Family Issues* 26: 143-167
- Arranz Becker, O. et al. (2013) What Narrows the Stepgap? Closeness Between Parents and Adult (Step)Children in Germany. *Journal of Marriage and Family* 75: 1130-1148
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002) *Individualization*. Sage: London
- Bengtson, V. & Roberts, R.E.L. (1991) Intergenerational solidarity in aging families. An example of a former theory construction. *Journal of Marriage and Family* 53: 856-870
- Bengtson, V.L. (2001) Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds. *Journal of Marriage and Family* 63: 1-16
- Bildtgård, T.-B. & Öberg, P. (2014) Time as a structuring condition behind new intimate relationships in later life. Accepted for publication in *Ageing and Society*
- Bronte-Tinkew, J. & Horowitz, A. (2010) Factors Associated With Unmarried, Nonresident Fathers' Perceptions of Their Coparenting. *Journal of Family Issues* 31(1) 31-65
- Brown, S.L. and Lin, I.F. 2012. The Gray Divorce Revolution: Rising Divorce Among Middle-Aged and Older Adults, 1990-2010. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 67 (6): 731-741
- Bäck-Wiklund, M.. & Johansson, T. (2003) *Nätverksfamiljen*. Falun: Natur & Kultur
- Cherlin, A.J. (1978). Remarriage as an incomplete institution. *American Journal of Sociology* 84: 634-650
- Cherlin, A.J. (2004) The deinstitutionalization of American marriage. *Journal of Marriage and Family* 66: 848-861
- Cherlin, A.J. & Furstenberg, F.F. (1994) Stefamilies in the United States. *Ann Review of Sociology* 20: 359-381
- Coleman, M., Ganong, L. & Fine, M. (2000) Reinvestigating Remarriage: Another Decade of Progress. *Journal of Marriage and Family* 62: 1288-1307
- Daatland, S.-O. (2007) Marital history and intergenerational solidarity: The impact of divorce and unmarried cohabitation. *Journal of Social Issues* 63(4): 809-825
- de Jong Gierveld, J. & Merz, E.-M. (2013) Parents' Partnership Decision Making After Divorce or Widowhood: The Role of (Step)Children. *Journal of Marriage and Family* 75: 1098-1113
- DeLongis, A. & Preece, M. (2002) Emotional and Relational Consequences of Coping in Stepfamilies. *Marriage & Family Review* 34(1-2): 115-138
- Denzin, N. K. (1989) *The research act. A theoretical introduction to sociological methods*. Third ed. New Jersey: Prentice-Hall

- Elder, G. H. Jr. (1991) Family transitions, cycles, and social change. In P. A. Cowan & M. Hetherington (Eds.) *Family transitions* (s. 31-57). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates
- Faraday, A. & Plummer, K. (2005) Doing life histories. I R. Miller (red) *Biographical research methods*, Vol IV (s. 249-273). London: Sage
- Ganong, L.H. & Coleman, M. (2006a) Obligations to stepparents aquired in later life: Relationship quality and acuity of needs. *Journals of Gerontology* 61B: S80–S88
- Ganong, L.H. & Coleman, M. (2006b) Patterns of exchange and intergenerational responsibilities after divorce and remarriage. *Journal of Aging Studies* 20(3): 265–278
- Ganong, L.H. & Coleman, M. (2010) Reciprocity in intergenerational relationships in stepfamilies. I M. Izuhara (Red.) *Ageing and intergenerational relations. Family reciprocity from a global perspective* (s. 129–148). Bristol: Policy Press
- Giele, J.Z. & Elder, G.H.Jr. (1998) Life course research: Development of a field. I J.Z. Giele & G.H. Elder Jr. (Eds.) *Methods in life course research. Qualitative and quantitative approaches* (s. 5–27). London: Sage
- Giddens, A. (1992) *The Transformation of Intimacy*. Oxford: Polity Press
- Hackstaff, K. (1999) *Marriage in a Culture of Divorce*. Philadelphia: Temple University Press
- Haavio-Mannila, E. & Kontula, O (1995) *Matkalla intohimoon. Nuoruuden hurma ja kärsimys seksuaalielämäkertojen kuvaamana* [On the way to passion. The thrill and agony of youth described in sexual biographies]. Juva: WSOY
- Hagestad, G.O. (1990) Social perspectives on the life course. In R.H. Binstock & L.K. George (Red.) *Handbook of aging and the social sciences* (3rd ed., s. 151–168). New York: Academic Press
- Hammarström, G. (1986) *Solidaritetsmönster mellan generationer*. Arbetsrapport nr 27. Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden. Sociologiska institutionen, Uppsala Universitet
- Hareven, T.K. (1996) Life course. I J. E. Birren (Red.) *Encyclopedia of gerontology. Age, aging and the aged* (Vol. 2, s. 31–40). San Diego: Academic Press
- Kalmijn, M. (2007) Gender differences and the effects of divorce, widowhood and remarriage on intergenerational support: Does marriage protect fathers? *Social Forces* 85(3): 1079–1104
- Kalmijn, M. (2013) Adult Children's Relationships With Married Parents, Divorced Parents, and Stepparents: Biology, Marriage, or Residence? *Journal of Marriage and Family* 75: 1181–1193
- Katz, R. & Lowenstein, A. (2010) Theoretical perspectives on intergenerational solidarity, conflict and ambivalence. I M. Izuhara (Red.) *Ageing and intergenerational relations. Family reciprocity from a global perspective* (s. 29–56). Bristol: Policy Press
- Kirby, J.B. (2006) From Single-Parent Families to Stepfamilies: Is the Transition Associated With Adolescent Alcohol Initiation? *Journal of Family Issues* 27(5): 685–71
- Kohli, M. (1986) Social organization and subjective construction of the life course. In Q.B. Sörensen, F.E. Weinevi & L. Sherrod (Eds.) *Human development and the life-course. Multidisciplinary perspectives*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc Publ
- Larsson Sjöberg, K. (2000) *Barndom i länkade familjesystem. Om samhörighet och åtskillnad*. Avh, Inst för socialt arbete, Örebro universitet
- Lee, J. et al. (2010) *Dimensions of the relationships between parents and their adult children: implications for marital satisfaction*. Paper presented GSA's 62nd Annual Scientific Meeting, Atlanta, USA
- Liljeström, R & Kollind, A.-K. (1990) *Kärleksliv och föräldraskap*. Stockholm: Carlssons
- Mannheimer, K. (1927/1997) The problem of generation. I M. A. Hardy (Red.) *Studying aging and social change. Conceptual and methodological issues* (s. 22–65). London: Sage
- Riley, M W. (1998) A life course approach: auto-biographical notes. I J. Z. Giele & G. H. Elder Jr. (Eds.) *Methods in life course research. Qualitative and quantitative approaches* (pp. 28–51). London: Sage
- Roos, J. P. (1985) Life stories of social change. Four generations in Finland. *International Journal of Oral History* 3: 179-190
- Rossi, A. & Rossi, P. (1990) *On human bonding*. New York: Aldine de Gruyter

- Pezzin, L.E., Pollak, R.A. & Schone, B.S. (2013) Complex Families and Late-Life Outcomes Among Elderly Persons: Disability, Institutionalization, and Longevity. *Journal of Marriage and Family* 75: 1084–1097
- SCB (1980) *Ensamhet och gemenskap*. Rapport nr 18 i serien levnadsförhållanden
- SCB (2012) Obuplicerat material.
- SCB (2013) Barnafödande i nya relationer. *Demografisk Rapport, SCB 2013:2*
- Schmeeckle, M. et al. (2006) What Makes Someone Family? Adult Children's Perceptions of Current and Former Stepparents. *Journal of Marriage and Family* 68: 595–610
- Sherman, C.W., Webster, N.J. & Antonucci, T.C. (2013) Dementia Caregiving in the Context of Late-Life Remarriage: Support Networks, Relationship Quality, and Well-being. *Journal of Marriage and Family* 75: 1149–1163
- Shuey, K. & Hardy, M.A. (2003) Assistance to Aging Parents and Parents-In-Law: Does Lineage Affect Family Allocation Decisions? *Journal of Marriage and Family* 65: 418–431
- Silverstein, M. & Attias-Donfut, C. (2010) Intergenerational relationships of international migrants in developed nations. In D. Dannefer & C. Phillipson (Eds.) *The Sage handbook of social gerontology*. London: Sage
- Socialstyrelsen (2012) *Anhöriga som ger omsorg till närstående. Omfattning och konsekvenser*.
- Stewart, S.D. (2005) Boundary Ambiguity in Stepfamilies. *Journal of Family Issues* 26: 1002–1029
- Suanet, B., van der Pas, S. & van Tilburg, T (2013) Who Is in the Stepfamily? Change in Stepparents' Family Boundaries Between 1992 and 2009. *Journal of Marriage and Family* 75: 1070–1083
- Sun, Y. & Li, Y. (2011) Effects of Family Structure Type and Stability on Children's Academic Performance Trajectories. *Journal of Marriage and Family* 73: 541 – 556
- Sundström, G & Johansson, L. (2004) *Framtidens anhörigomsorg. Kommer de anhöriga vilja, kunna, orka ställa upp för de äldre i framtiden?* Stockholm: Socialstyrelsen
- Tigerstedt, C. (1992) Plocka isär, plocka fram, plocka ihop. Alkohol som särtema i självbiografier. I C. Tigerstedt, J. P. Roos & A. Vilkkö (Red.) *Självbiografi, kultur, liv. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap* (s. 307-326). Stockholm: Symposion
- Trost, J. (1990) Do we mean the same by the concept of family? *Communication Research* 17: 431-443
- van der Pas, van Tilburg, T.G. & Silverstein, M. (2013) Stepfamilies in Later Life. *Journal of Marriage and Family* 75: 1065–1069
- Visher, E.B. & Visher, J.S. (1982) *Styvfamilj. Problem och möjligheter i familjer med barn från tidigare äktenskap och relationer*. Bromma: Trädet i Äppelviken
- Winqvist, M. (1982) *Generationer – psykologiska infallsvinklar på samspelet mellan generationerna*. Arbetsrapport nr 6. Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden. Sociologiska institutionen, Uppsala Universitet
- Winqvist, M. (1983) *Generationsband. Djupintervjuer med äldre kvinnor i stad och landsbygd*. Arbetsrapport nr 11. Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden. Sociologiska institutionen, Uppsala Universitet
- Winqvist, M. (1999) *Den åldrande familjen*. Lund: Studentlitteratur
- Znaniecki, F. (1969 [1934]) *On humanistic sociology*. The Heritage of Sociology series. Chicago: The University of Chicago Press
- Öberg, P (1997) Livet som berättelse. Om biografi och åldrande. *Acta Universitatis Upsaliensis, Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Social Sciences* 62
- Öberg, P. (2013) Livslopp i förändring. I L. Andersson (ed) *Socialgerontologi*. 2:a rev. uppl. (s. 44-63). Lund: Studentlitteratur